

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 72 (2023), s. 150-168.

Geliş/Received: 15.01.2023

Kabul/Accepted: 25.03.2023

DOI: 10.46955/ankuayd.1235524

(Araştırma Makalesi/Research Article)

ÇARLIK RUSYA'SINA ALMAN GÖÇÜ VE SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE ÜLKEDE YAŞAYAN ALMANLARIN NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE DURUMU

GERMAN IMMIGRATION TO TSARIST RUSSIA AND THE STATUS OF GERMANS LIVING IN THE COUNTRY DURING THE SOVIET UNION ACCORDING TO CENSUSES

MURAT GÜNDOĞDU*

ÖZ

Bu çalışmada, Sovyetler Birliği'nin kozmopolit yapısının bir parçası olan Rusya Almanlarının Sovyetler Birliği'ndeki nüfusu incelenmiştir. Nüfus sayım sonuçlarında, SSCB ve Almanların toplam nüfusu, cinsiyete ve yerleşim yerlerine göre dağılımları detaylı tablolar halinde verilmiştir. Çalışmanın ana kaynağını Sovyetler Birliği'nde yapılan nüfus sayım sonuçları oluşturmaktadır. Bu nüfus sayımlarının birinci el kaynak olması çalışmaya önem katmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Rusya'da yaşayan Rusya Almanlarının demografik yapısını nüfus sayım sonuçları üzerinden incelemektir. Bu bağlamda, nüfus hareketliliğini etkileyen göç ve savaş vb. gibi nedenler üzerine durulmuştur.

Çalışmanın sonucunda, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Rusya Almanlarının ülkede belirli dönemler göçlere ve baskılara tabi tutulduğu, buna rağmen nüfusunun her nüfus sayımında az da olsa artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca ülkede Alman nüfusunun yapılan göçler sonucunda batıdan doğuya doğru artış gösterdiği ve kadın nüfusun erkek nüfustan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu artışta, çalışma kamplarına gönderilen erkeklerin kötü şartlarda yaşaması ve savaşın getirdiği ölüm, erkek nüfusunun azalmasında etkili olmuştur. Diğer taraftan 1964 yılında, 1941 yılı sürgün kararı ve hükümlerinin iptal edilmesiyle birlikte Alman nüfusunun ülkenin batı kısımlarına doğru göç ettikleri gözlemlenmiştir. Son olarak, Alman nüfusun 1970 yılı ve sonrasında en fazla Sovyet Kazakistan'ında en az nüfusun ise Sovyet Ermenistan'ında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alman, Göç, Nüfus, Rusya, Sovyetler Birliği.

ABSTRACT

The main objective of the study is to examine the population of Russia Germans in the Soviet Union, which is a part of the cosmopolitan structure of the Soviet Union. In the census results, the total population of the USSR and the Germans, their distribution by gender and place of residence are given in detailed tables. The main source of the study is the census results made in the Soviet Union. The fact that these censuses are the primary source has added importance to the study. The aim of this study is to examine the demographic structure of Russia Germans living in Russia through the census results. In this context, the study focuses on issues such as migration and war that affect population mobility.

As a result of the study, we see that the Russia Germans living in the Soviet Union were subjected to certain periods of immigration and pressure in the country, although the population increased slightly in each census. In addition, it has been determined that the German population in the country has increased from west to east as a result of immigration and that the female population is more than the male population. In this increase, the bad conditions of the men sent to the labor camps and the death caused by the war were effective in the decrease in the male population. On the other hand, in 1964, it was observed that the German population immigrated to the western parts of the country, with the deportation decision of 1941 and the annulment of its provisions. Finally, it was determined that the German population was the highest in Soviet Kazakhstan in 1970 and after, and the least population was in Soviet Armenia.

Keywords: German, Migration, Population, Russia, Soviet Union.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, mrtgundogdu@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4159-9032.

Extended Abstract

The first immigration of Germans to Russia started during the Tsarist period. The places where these migrations took place were initially the western parts of the country. The most important factor in inviting the Germans to the country was the use of their agricultural and technical skills. In these invitations to emigrate, the Germans were offered land grants, tax and military exemption, and freedom of religion. These offers made immigration even more attractive. Later, with the expansion of the Russian lands, the Germans settled in these new lands. Undoubtedly, the problems in Europe had an effect on the migration of Germans to Russia. After Germany's unification in 1871, immigration movements were interrupted. Over time, Russia saw the Germans as an obstacle to its policy of Russification. Upon this policy, Russia announced that it had waived the privileges and exemptions it had previously offered to the Russia Germans. Thereupon, the Russia Germans in the west of the country migrated to the newly conquered places in Central Asia and the Caucasus and established colonies here.

By the Soviet era, the Germans gained autonomy in 1918 in the Volga region, one of their first settlements. The Volga Autonomous Region became one of the republics under Soviet rule in 1924. However, this situation disturbed the Russian administration as the Soviet/Russia Germans were in the interest of Germany's nationalist groups. German nationalists were against the Russianise of the Germans of Russia. This situation will cause the Germans to wear out with forced migration during the Second World War. Because Germany's desire to enter Russian territory during the war caused the Soviet government to see the Russian Germans as a "traitor" element serving and spying on the enemy. In addition, there were nationalist Russians in Russia who were uncomfortable with the Germans. When all these elements came together, they caused the Germans of Russia, who had been living in Russia for hundreds of years, to migrate to Central Asia, Siberia and the Caucasus.

Six general censuses were conducted in the Soviet Union. In the data obtained from these censuses, it has been concluded that around 1.200.000 Germans lived in the 1926 census. The majority of this population is in the Russian Federative Republic. When we look at the data of 1939, it is observed that a large proportion of the German population lived in rural areas. According to the 1959 census, there is a decrease in the German population in the Russian Federative Republic compared to the previous census, 1939. On the other hand, an rise is detected in the Central Asian Republics. In 1970 data, especially the German population in Kazakhstan exceeded the RSFSR. Although there is an increase in the German population in the RSFSR compared to the previous census, the most dense German population is in Kazakhstan. The exile provisions of 1941, which were canceled in 1964, must have had an effect on this. In addition, in this census, it is seen that the German population, which was predominant in the rural part of the country, started to rise in the cities, and the urban and rural population was balanced. According to the data of the last census of 1989, although the German population is increasing throughout the country, an rise is also observed in the RSFSR. On the other hand, it is seen that the German population density increases from rural to urban.

Finally, the density of the German population in the western parts of the country, where the first migrations took place, rise towards the eastern parts of the country with the subsequent forced migrations. In the German population, the female population outnumbered the male population. There is no doubt that there are deaths caused by wars in this. In addition, the places where these migrations are most intense are the Kazakhstan SSR, and the state with the least German population is the Armenia SSR. On the other hand, it is known that a part of the German population immigrated to different countries later on. However, it is seen that the German population is increasing in every census. In the 1989 census, the last census of the USSR, 2.038.603 of the general population of 285.742.511 were Germans.

GİRİŞ

Çarlık Rusya'sı ile Alman etkileşimi ticari faaliyetlerle daha eskilere gitse de XVI. yüzyıl sonrası başlayan Batılılaşma girişimleriyle birlikte ivme kazandı. Rusya, Romanov Hanedanı döneminde Batı Avrupa ile daimi elçilikler aracılığıyla ilişkiler kurdu ve Rus tüccarları, Alman şehirleri ve diğer Avrupa şehirlerini tanıdı. Gelişen siyasi ve ticari ilişkiler Rusya'yı Batı Avrupa hayat tarzına yaklaştırdı. Hatta bazı boyarlar¹, Alman adetlerini, Rönesans ve barok hayat tarzını benimseyip evlerini Avrupa tarzında oluşturdu.² Diğer taraftan başkent Moskova'nın kozmopolit yapısında Almanlar da yerini aldı. Çarlık Rusya'sında başlayan Batılılaşma girişimi Büyük Petro döneminde en etkili süreci yaşadı. Büyük Petro yaptığı reformlarla geleneksel Rusya'yı Avrupa monarşilerinin bir çeşidine çevirdi ve başkent Petersburg'u kurdu. Petro, iktidara gelmeden önce de Alman dış mahallesinde dostluklar edindi. Bu dostluklar Petro'nun siyasetinde de etkili oldu. Petro döneminde yaşanan Batılılaşma hareketlerinde siyasetten ticarete ve kültür-sanata kadar özellikle mimaride Alman, heykeltıraşta İtalyan etkisi görülmektedir.³ Özellikle Büyük Petro sonrası Alman prenslikleri ile yapılan evliliklerle Alman etkisi artmaya başladı. Hatta üniversitelerde Alman modeli ve hocaları rol oynadı.⁴

Çarlık Rusya'sında daha önce Moskova ve Petersburg gibi başkentlerde kozmopolit nüfus yapısı içerisinde yer alan Alman nüfusu, Alman asıllı Rus Çariçesi II. Katerina döneminde artış gösterdi. 1762 yılında iktidara gelen II. Katerina ilk olarak bir bildiri yayımladı ve bu bildiriye; Rusya'ya yabancıların gelişine serbest giriş, istedikleri vilayete yerleşme hakkı ve birtakım ayrıcalıklar tanıdı. II. Katerina tahta çıktıktan sonra Rusya'nın gelişimi için tarıma ağırlık verdi. Tarımda Almanya'dan geri olduğunu anlayan Çariçe, Almanya'dan tarımda deneyimli yerleşimcilerin gelmesini istedi. Bunun üzerine bir çağrıda bulunarak Alman çiftçileri Rusya'ya davet etti. Katerina bununla Volga, Hazar ve Astrahan civarında elde edilen bölgeleri tarıma açmak, bu verimli arazilerden faydalanmak ve burada Kırım ve Tatar Türklerinin tehdidine karşı tampon bölge oluşturmak istedi. Kırım Hanlığı'nın ortadan kalkmasıyla da buraya Alman yerleşimciler konumlandırıldı.⁵

Yukarıda zikredilen bildiriye ayrıca, vergiden 30 yıl muafiyet, toprak verme, askerlikten muafiyet ve dini özgürlük gibi vaatler yer aldı. Ruslar, 1699 Karlofça antlaşmasından sonra güç kaybeden Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı'nın zayıflıklarını kullandı. Kırım ve Karadeniz'e kadar ilerleyerek yeni araziler ele geçirdi. Bu yeni araziler insan gücüne olan ihtiyacı arttırdı. Bu nedenle Almanların göçleri ve özellikle Avrupa'da bu dönemde yaşanan askeri, ekonomik ve sosyal problemler bu göçleri cazip kıldı.⁶ Bu doğrultuda ilk Alman göçmenleri 1763 yılından itibaren Volga nehri üzerindeki Saratov bölgesine geldi ve 104 bölgeye yerleştirildiler. XVIII. yüzyılın sonuna kadar Volga ve Karadeniz'in kuzeyindeki Almanların sayısı 300.000'e vardı. 1783'te Kırım Hanlığı'na son verilmesiyle ikinci Alman göçü başladı.⁷ Almanlar, burada yeni tarım aletleri kullanan, tarım tekniğini bilen iyi çiftçilerdi. Dolayısıyla Volga Almanları bu bölgeyi zengin bir Alman bölgesine dönüştürdüler. Diğer taraftan XIX. yüzyılda Avrupa'da Napolyon savaşlarıyla oluşmuş bir kargaşa ortamı hâkimdi. Bu dönemde II. Katerina'nın torunu olan Çar I. Aleksandr 1804'te yeni bir göç çağrısında bulundu. Bu kargaşa ortamından kurtulmak isteyen Almanlar, bu davet çağrısını dikkate aldı ve göçe başladılar. Bu yeni göç hareketi bugünkü Ukrayna sınırları içinde yer alan Beserabya ve Volhinya'ya yapıldı. Ayrıca, Çar II. Aleksandr dönemine gelindiğinde Almanya'nın birliğini sağlaması (1871) onu endişelendirdi. Bu nedenle Çar, daha önce verilmiş imtiyazların üzerinde birtakım değişikliklere gidilmesini gündeme getirdi. Hatta Slavlaştırma politikası önünde Almanlar engel olarak görüldü. İmtiyazların ve askerlik muafiyetinin kaldırılması ve ekonomik şartlar Almanların yeni göçünü durdurdu. Bu durum Almanların farklı bölge ve ülkelere göç etmesine neden oldu. Bunun üzerine Volga ve çevresinde nüfusun artmasıyla buradaki Almanlar, Rusların işgal ettiği yeni topraklar olan Gürcistan ve Türkistan bölgesine göç etmeye başladılar ve buralarda koloniler kurdular.⁸ Ek olarak Azerbaycan'ın Rus hâkimiyetine girmesinden sonra buraya Almanların iki grubunun yerleşmesine izin verildi.

¹ Boyar: Eskiden Rusya, Erdel, Eflak ve Boğdan asilzadelerine verilen unvan.

² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, 69.

³ Paul Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2020, 111.

⁴ Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, 118.

⁵ Fatih Çolak, "Kafkasya'da Alman Kolonizasyonu ve Azerbaycan'da Kurulan Bir Alman Köyü "Helenen Dorf/Göygöl", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 128, S. 252, İstanbul 2021, 114.

⁶ Doğan Üstüntaş, Volga Almanları: 250 Yıllık Süreçte Yaşanan Göçler, Sürgünler ve Alman Diasporasının Kazakistan-Almanya İlişkilerine Etkileri, *Savunma Bilimleri Dergisi*, C. 14 S. 1, Mayıs 2015, 119-143, 122

⁷ Üstüntaş, "Volga Almanları", 123.

⁸ Üstüntaş, "Volga Almanları", 124.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yerleşen bu koloniler sekiz koloni halinde bölgenin demografik yapısında yerini aldı.⁹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Osmanlı şehirleri Kars, Ardahan ve Batum Rusların eline geçmişti. Sonrasında Çar III. Aleksandr da 1892'de buraya Baltık Almanlarını yerleştirdi. 1918 yılına dek bu Alman yerleşimciler Kars'ta yerleşik bulunan etnik gruplardan birini oluşturdu.¹⁰ Bu durum Transkafkasya coğrafyasında Alman nüfusunun oluşmasında etkili oldu.

Bu çalışmanın amacı, Sovyetler Birliği'nin kozmopolit yapısının bir parçası olan Almanların nüfusunu ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Sovyetler Birliği'nde yaşayan Almanların nüfusu üzerine yapılmış araştırmalar sınırlıdır. Bu konu üzerine inceleme yapan birkaç araştırma bulunmaktadır. Bunlardan biri Doğan Üstüntaş'ın *Volga Almanları: 250 Yıllık Süreçte Yaşanan Göçler, Sürgünler ve Alman Diasporasının Kazakistan Almanya İlişkilerine Etkileri* adlı araştırmasıdır. Bu çalışmada, Volga Almanlarının daha çok tarihsel boyutları ve Kazakistan coğrafyasındaki durumu ele alınmıştır. Diğer bir çalışma, Fatih Çolak'ın *Kafkasya'da Alman Kolonizasyonu ve Azerbaycan'da Kurulan Bir Alman Köyü "Helenendorf/Göygöl"* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada da daha çok Kafkasya özelinde konuya değinilmiştir. Konu üzerine diğer bir inceleme, Fahri Türk ve Emirhan Kaya'nın *Kaf Dağı'nın Eteğinde Bir Alman Kolonisi: Kars Almanları* adlı incelemesidir. Adından da anlaşılacağı üzere bu inceleme, Kars bölgesindeki Alman yerleşimine değinmektedir. Diğer çalışma, J. Otto Pohl'un *The Persecution of Ethnic Germans in the USSR during World War II* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada da Sovyet Almanlarının II. Dünya Savaşı'nda yaşadığı zorunlu göç ve baskılar incelenmiştir. Kapsamlı çalışmalardan sonuncusu da James E. Casteel'e ait *The Russian Germans in the Interwar German National Imaginary* adlı araştırmasıdır. Bu araştırma, adından da anlaşılacağı üzere iki savaş arası Almanya'nın dikkatini çeken Rus Almanları üzerine yapılmış bir çalışmadır.

Yukarıda belirtilen araştırmalar, daha çok tarihsel bir süreci ya da belli bir bölgeyi ele alan araştırmalardır. Bu çalışmada ise Sovyetler Birliği'nde yapılan altı nüfus sayımına dayanarak hazırlanan tablolarda, Sovyet yönetiminde yaşayan Almanların nüfus özellikleri üzerinde durulacaktır. Çalışmada temel alınan kaynak, Sovyetler Birliği'nde yapılan nüfus sayımı verileridir. Sovyetlerde yapılan ilk nüfus sayımı olan 1926 yılına ait veriler kısıtlıdır. Bu yüzden tabloda, bazı bölgeler ve ülkelerin ve bölgelerin genel nüfusu ile Alman nüfusu verilmiştir. Sonraki yıllarda yapılan nüfus sayımlarına ait veriler daha detaylıdır. Bunun üzerine bu nüfus sayımlarına ait tablolarda SSCB¹¹ bölgelerinin tümüne yakın bölgelerin nüfusu verilmiş olup, buradaki Alman nüfusunun yoğunluğu cinsiyete ve yerleşim yerine göre gösterilmiştir.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE YAPILAN NÜFUS SAYIMLARINDA ALMAN NÜFUSU

Rusya'da yapılan ilk nüfus sayımı Çarlık döneminde 1897 yılındaydı. Sovyetler dönemine gelindiğinde ise ilk genel nüfus sayımı 1926 yılında yapıldı. Sovyetler Birliği'nde 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 ve 1989 yılları olmak üzere toplam altı genel nüfus sayımı gerçekleşti.

1926 YILI

I. Dünya Savaşı'ndan önce Rusya topraklarında 3.000-4.000 civarında Alman köyü bulunmaktaydı. Almanların yoğun olarak yaşadıkları yerler; Ukrayna, Kırım, Volga bölgesi, Karadeniz'in kuzey sahilleri, Kafkasya ve 1870'li yıllardan sonra başlayan zorunlu göçlerden sonra da Sibiryaydı. 1926 nüfus sayımına göre, Almanların Sibirya ve Uzakdoğu'daki nüfusları 81.000, Kazakistan'daki nüfusları ise 51.000 kişiden oluşmaktaydı. Ayrıca 1918 yılında kurulan Volga Alman Özerk Bölgesi, 1924 yılında Volga Alman Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını aldı. Buradaki Alman nüfusu SSCB'deki Almanların yaklaşık %30'unu oluşturmaktaydı.¹²

I. Dünya Savaşı'na giden süreçte devletlerarasında sömürgecilik yarışı hız kazandı. Bu devletlerden biri olan Almanya da sömürgecilik yarışına geç dâhil olan bir devlet olarak gözünü Anadolu, Kafkasya, Orta Asya ve Uzakdoğu'ya dikti. Alman İmparatoru II. Wilhelm ile gelişen doğu politikasında Almanya, sanayinin devamlılığı

⁹ Emine Altunay Şam, "Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan'da Rus Emperyalizmi ve Mir Hamza Nigari'nin Anadolu Topraklarına Göçü", *II. Uluslararası Hamza Nigari Sempozyumu*. Azerbaycan: 2017, 40.

¹⁰ Fahri Türk; Emirhan Kaya, "Kaf Dağı'nın Eteğinde Bir Alman Kolonisi: Kars Almanları", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 21, S: 2, Aralık 2019, 684.

¹¹ SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği. Kısaca SSCB olarak kullanılacaktır.

¹² Salih Yılmaz, *Rusya'da Kimler Yaşıyor? Rusya Federasyonu Etnik Atlası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2020, 65-66.

ve pazar ihtiyacı için yeni nüfus alanları oluşturmayı hedefledi.¹³ Bunun için Almanya'nın Bağdat Demiryolu Projesi ve petrol alanlarının Alman denetimine geçmesine ve bu bölgenin jeopolitik konumuna ihtiyacı vardı.¹⁴ Özellikle, Kafkaslardaki yer altı madenleri ve petrol rezervleri çok ilgi çekici durumdaydı. Uzayan savaşta Bakü petroleri Almanya'nın ihtiyacı olan petrol rezervini karşılayacak, Karadeniz ve Hazar arasında yer alan Kafkasya, Orta Asya'ya geçişte önemli bir atlama taşı olacaktı.¹⁵ Bu durum başta bölgede çıkarları olan İngiltere'nin dikkatini çekti. 1917'de yaşanan Bolşevik Devrimi'nin ardından Alman-Rus ilişkileri de farklı yönde gelişti. Bolşevikler, 1923 yılına dek sürecek iç savaşla uğraşırken Almanlar da Merkez Asya'da etkin olmak istediler. Bunun üzerine Almanya, Brest-Litovsk antlaşmasından sonraki Transkafkasya politikalarını sömürü ve yayılmacı bir çizgide izledi.¹⁶ Hatta Almanya'nın merkez Asya'dan sorumlu diplomatlarından olan Gröthe von Mismahl, Savaş Bakanlığına sunduğu bir raporda, bu bölgenin yer altı ve yer üstü zenginliklerinden faydalanmak için birtakım öneriler sundu. Bu önerilerden biri de, işgal bölgelerinde gerekirse Rusya Almanlarından gönüllü birlikler oluşturarak bu bölgenin korunmasını sağlayabileceklerini belirtmesiydi.¹⁷ Bununla birlikte 1918-1920 yılları arasında Rusya'nın müttefikleri ve Almanlar tarafından Bolşevik karşıtı girişim mevcuttu. Bu durum, Bolşevikleri düşmanlarına karşı ya da düşman potansiyeli olabilecek gruplara karşı politika izlemeye sevk edecekti.¹⁸ 1920'li yıllarda Stalin ve çevresindekiler Sovyetler içerisinde Rus olmayan milletler için "yerleştirme" ve "millet oluşturma" politikaları kapsamında partide yer edinmelerini destekledi. Fakat sonrasında Stalin, 1933 yılından itibaren politikasında değişikliğe giderek ülkeyi Rus milliyetçiliğinin ön plana çıktığı totaliter bir rejim haline getirdi.¹⁹

Aşağıdaki tabloya bakıldığında Almanlar Sovyetler Birliği'nin kozmopolit yapısında küçük bir etnik grubu oluşturmaktaydı. Alman nüfusunun büyük çoğunluğu Rusya Federatif Cumhuriyeti'nde (RSFSC)²⁰ olmak üzere daha çok ülkenin batı kısmında yerleşik durumdaydı. SSCB'deki bu ilk nüfus sayımında görüldüğü gibi Rusya'dan sonra Ukrayna en fazla Alman nüfusunu barındıran bölgeydi. Transkafkasya olarak da ifade edilen Güney Kafkasya bölgesi Alman nüfusun yoğun olduğu diğer yerlerden biridir.

BÖLGELER	ALMAN NÜFUSU	TOPLAM NÜFUS
SSCB ²¹	1.238.549	146.637.530
RSFSC ²²	806.301	100.623.474
UKRAYNA SSC ²³	393.924	28.994.980
TRANSKAFKASYA SSC ²⁴	25.327	5.793.196
BEYAZ RUSYA SSC ²⁵	7.075	4.982.623
ÖZBEK SSC ²⁶	4.646	5.267.658
TÜRKMEN SSC ²⁷	1.276	975.599

Tablo 1: 1926 nüfus sayım sonuçlarına göre SSCB'de Alman nüfusu

¹³ Fatih Çolak, *Alman Arşiv Belgelerine Göre Almanya'nın Türkistan Siyaseti (1910-1920 Yılları Arası)*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 74.

¹⁴ Ferhat Pirinççi, "Alman Dış Politikasında Süreklilik ve Değişimin Alman Bölünmüşlüğü Bağlamında Analizi", *Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXIV/2 (2005), 1-23.

¹⁵ Mustafa Çolak, "Müttefik Almanya'nın Kafkas İslam Ordusu Operasyonlarını Engelleme Çabaları", *1. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti-Azerbaycan İlişkileri ve Kafkas İslam Ordusu Uluslararası Sempozyumu*. Bakü: 2018, 359-389.

¹⁶ Mustafa Çolak, "Müttefik Almanya'nın", 385.

¹⁷ Fatih Çolak, *Alman Arşiv Belgelerine Göre*, 142.

¹⁸ Merve Özel, "Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2 (2014), 99-122.

¹⁹ Merve Özel, "Stalin Dönemi", 108.

²⁰ RSFSC: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti. Kısaca RSFSC olarak kullanılacaktır.

²¹ SSC: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti. Kısaca SSC olarak kullanılacaktır.

²² http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=1. Erişim 01.06.2022.

²³ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=2. Erişim 01.06.2022.

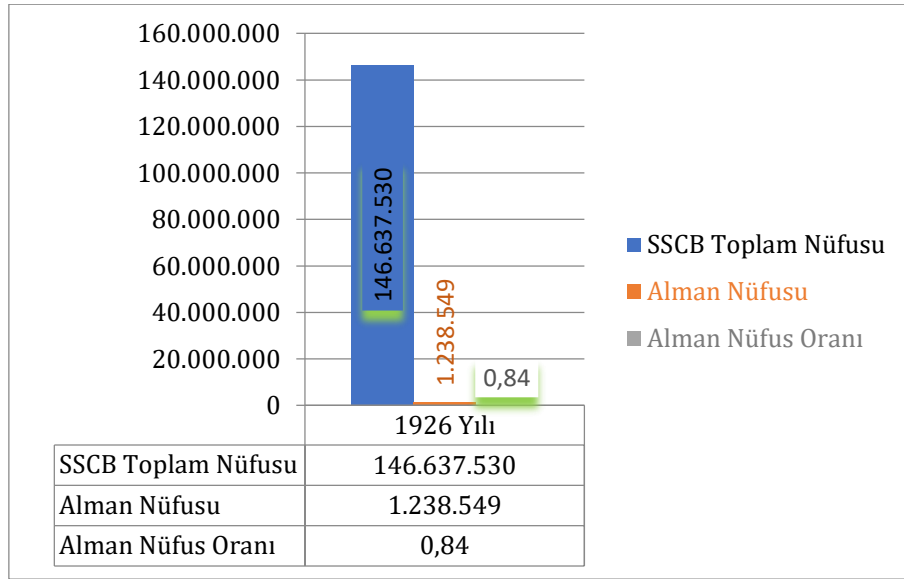
²⁴ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=4. Erişim 01.06.2022.

²⁵ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=5. Erişim 01.06.2022.

²⁶ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=3. Erişim 01.06.2022.

²⁷ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=6. Erişim 01.06.2022.

²⁸ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=7. Erişim 01.06.2022.

Grafik 1: 1926 yılı nüfus sayımına göre SSCB'deki Alman nüfus ve oranı

Almanya'nın I. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde Rusya Almanlarına karşı bir ilgisi vardı. Bu bir nevi sınır ötesi milliyetçilikti.²⁸ Dünya Savaşı öncesinde Rusya Almanları, Alman kamuoyunun çok gündeminde olmasalar da Alman milliyetçi gruplarının ve derneklerinin ilgi odağıydılar. Bu milliyetçi Alman dernekleri, Rusya Almanlarının haklarının korunmasını savunuyor ve bu Almanların Ruslaştırılmasına karşı çıkıyordu.²⁹ Diğer taraftan Hitler Almanya'sının ortaya çıkması ve Slav devletlerini ele geçirme isteği Almanya'nın Rusya tarafından bir tehdit olarak görülmesine yol açtı. Bu nedenle Rusya, Avrupa'daki Slav devletlerle yakınlık kurarak dış politikasında Slav vurgusunu kullandı.³⁰ Bu durum II. Dünya Savaşı'nda Rusya Almanları için sorun teşkil etti.

1939 YILI

Aşağıda 1939 yılı nüfus sayımına göre, SSCB'de yer alan nüfus verileri; toplam nüfus, cinsiyet ve yerleşim yeri olmak üzere başlıklar halinde verildi. Almanlar da bu sisteme göre tabloda belirtildi. Tablodaki verilerde görüleceği üzere sıralama, en yoğun nüfus bölgesinden en az nüfusa göre yapıldı.

Bölgeler	Alman Nüfusu					Toplam Nüfus				
	Kentsel		Kırsal		Tümü	Kentsel		Kırsal		Tümü
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
SSCB ³¹	137.198	161.732	529.590	598.712	1.427.232	26.893.226	29.231.913	54.801.663	59.630.291	170.557.093
RSFSC ³²	80.036	91.168	326.142	365.158	862.504	17.477.128	19.398.105	34.116.642	38.405.588	109.397.463
UKRAYNA SSC ³³	30.438	39.776	147.567	174.677	392.458	5.334.770	5.855.600	9.418.796	10.337.052	30.946.218

²⁸ James E. Casteel, "The Russian Germans In the Interwar German National Imaginary", *Central European History*, Sep. 2007, Vol. 40, No. 3, 431.

²⁹ James E. Casteel, "The Russian Germans", 431.

³⁰ Merve Özel, "Stalin Dönemi", 113.

³¹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=0&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

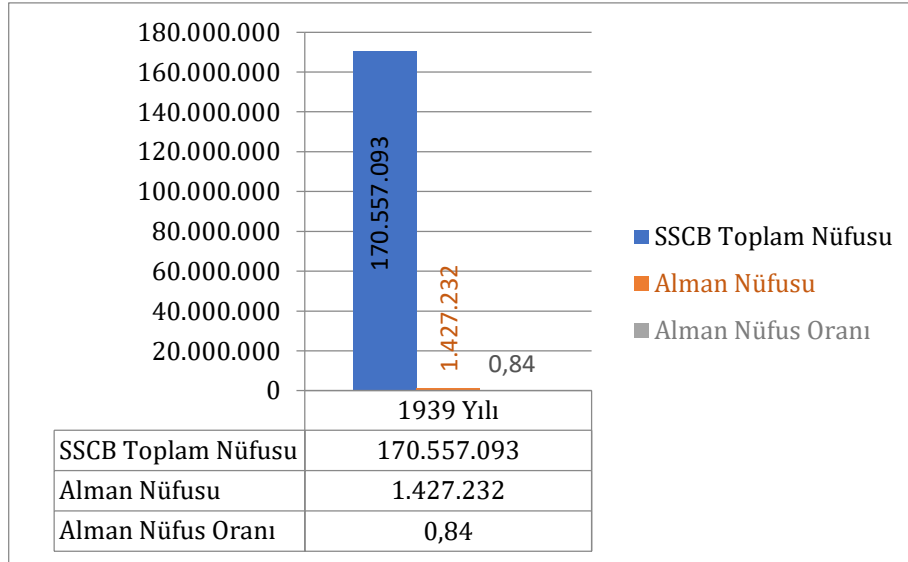
³² http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=1&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

³³ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=2&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

KAZAK SSC ³⁴	6.900	6.911	38.499	40.261	92.571	890.730	819.297	2.312.509	2.128.566	6.151.102
AZERBAJCAN SSC ³⁵	7.844	10.204	2.420	2.665	23.133	580.669	576.129	1.061.943	986.409	3.205.150
GÜRCÜ SSC ³⁶	5.027	6.393	4.494	4.613	20.527	521.425	544.801	1.243.542	1.230.255	3.540.023
KIRGIZ SSC ³⁷	1.016	810	4.668	5.247	11.741	142.716	127.370	599.453	588.674	1.458.213
ÖZBEK SSC ³⁸	2.817	3.002	2.137	2.093	10.049	742.286	706.984	2.491.835	2.330.164	6.271.269
BEYAZ RUSYA SSC ³⁹	1.535	1.764	2.442	2.707	8.448	667.918	707.199	2.029.208	2.164.669	5.568.994
TÜRKMEN SSC ⁴⁰	996	1.061	615	674	3.346	215.873	200.391	429.407	406.212	1.251.883
TACİK SSC ⁴¹	460	462	553	547	2.022	133.424	115.877	636.001	599.138	1.484.440
ERMENİ SSC ⁴²	129	181	53	70	433	186.287	180.160	462.327	453.564	1.282.338

Tablo 2: 1939 nüfus sayım sonuçlarına göre SSCB’de Alman nüfusu

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, artan Sovyet nüfusuna paralel olarak 1939 nüfus sayım sonuçlarına göre Alman nüfusunda da bir artış gözlemlenmiştir. Sovyetler içerisinde yer alan diğer etnik unsurlar gibi Sovyet (Rusya) Almanlarının da çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktaydı. Ayrıca hem kentte hem de kırsalda kadın nüfus daha fazladır. Alman nüfusunun en az olduğu bölge Sovyet Ermenistanı’dır. Diğer taraftan 1926 sayımında ülkenin batı kısımlarına yerleşik olan Alman nüfusun Kazakistan coğrafyasında da artış gösterdiği görülmektedir.

Grafik 2: 1939 yılı nüfus sayımına göre SSCB’deki Alman nüfus ve oranı

II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla nüfus dengeleri değişti. Sovyet döneminde 1919’dan 1950’li yıllara dek süren zorunlu iç göçler yaşandı. Bu göç süresince 6 milyondan fazla insan göçe tabi tutuldu. Bu göçler zengin köylüler ve savaş sırasında cezalandırılan halklar olmak üzere iki grubu etkiledi.⁴³

Diğer taraftan Almanya’da Naziler iktidara geldiğinde Alman ırkını ön plana çıkaran milliyetçi politikalar ileri sürdüler. Bu politikaya Rusya Almanları da dâhil edildi ve Alman propagandası yapılarak Bolşeviklerden kurtulma ve mücadele çağrısı yapıldı.⁴⁴ 1941’de Almanya’nın Sovyetlere saldırması sonucu Sovyet hükümeti

³⁴ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=10&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

³⁵ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=4&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

³⁶ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=5&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

³⁷ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=11&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

³⁸ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=8&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

³⁹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=3&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

⁴⁰ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=7&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

⁴¹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=9&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

⁴² http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=6&gor=3&Submit=TAMAM. Erişim 01.06.2022.

⁴³ Nurgül Tazhkuran, *Ortasya’da Yaşanan Göçler (1991-2016)*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, 55.

⁴⁴ James A. Casteel, “The Russian Germans”, 453.

Volga (Rusya) Almanlarını Sibiryaya sürgün etme planını açıkladı ve Volga Özerk Cumhuriyetine son verdi. Gerekece olarak; "savaş çabasını sabote etme ve düşmanla işbirliği yapma ihtimali" öne sürüldü.⁴⁵ Alman yöneticileri bu durumu, "Yahudi Bolşevikler"⁴⁶ in "Almanlara karşı yaptığı pogrom"⁴⁶ olarak nitelendirdi ve Rusya Almanlarını topraklarından sürmekle "nesiller boyu oluşan emeğin yabancıların eline geçmesine izin vermekle" suçladılar.⁴⁷ Bu süreçte 1.5 milyon Rusya Alman'ından 1.3 milyonu zorunlu göçe tabi tutuldu. Sürülenlerin büyük bir kısmı Kazakistan'a gönderildi.⁴⁸ Stalin yönetimi II. Dünya Savaşı sırasında tüm Rusya Almanlarını kasten Berlin'deki Nazi yönetimiyle aynı kefeye koydu. Hatta Sovyet savaş propagandasında Sovyet basınında "Alman işgalcilere ölüm" sloganları dahi yer buldu. Fakat SSCB'de Rusya Almanlarına karşı nefret yeni oluşan bir durum değildi. Daha önceden de Rus şovenistlerin⁴⁹ Almanlara karşı kötü muamelesi ve ırksal hakaretleri söz konusuydu. Sovyetlerde 1930'da uygulanan kolektivizasyon⁵⁰ politikası ile birlikte zengin toprak sahibi köylülerle yönetim arasında bir sorun oluştu ve bu durum Rus şovenlerin Almanlara karşı nefretinin oluşmasında önemli bir etken oldu.⁵¹ Fakat Rusya'da "Alman Nefretini" 1860 ve 1870lere kadar götürmek de mümkündür. Fakat bu nefret iki dünya savaşı arası dönemde bir ivme kazanmıştır. Ayrıca SSCB'de sürgün edilen ve hedef alınan tek millet Almanlar değildi. Almanlardan ziyade 1937'den 1944'e kadar birçok millet Stalin yönetiminde zorla göç ettirildi. SSCB'de bu tür göçe uğrayan ilk millet 1937 yılında Korelilerdi. Bu göçün gerekçesi, Uzakdoğu Krayı'ndan (bölgesi) Japon casusluğuna karşı bir tedbir alınmak istenmesiydi. Bu durum benzer gerekçelerle 1941'de Volga (Rusya) Almanlarının başına geldi.⁵² Sovyet hükümetinin sürgünleri meşru kılan ihanet suçlamaları 1964 yılında resmen iptal edildi.⁵³

1959 YILI

II. Dünya Savaşı sırasında Almanya, Sovyet Rusya'nın sanayi tesisleri ve maden ocaklarının bir kısmını ele geçirdi. Bu tesisler Alman işgalinde kalınca Rusya, maden ihtiyacı için Kazakistan bölgesine yöneldi. Bu madenlerde çalıştırılmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinden buraya işçiler gönderildi. Bunun yanı sıra Alman işgaline uğrayan bölgelerdeki halk da buraya gönderilerek barınmaları sağlandı. Bu halklardan biri olan Rusya Almanları da 1941'de Volga Özerk Cumhuriyeti lağvedildikten sonra bu bölgeye gönderildi. Burası bir nevi sürgün bölgesi olarak kullanıldı. Savaş sonrasında bu işçi ve göçmen halkın bir kısmı yurtlarına döndü bir kısmı ise burada kalarak yaşamlarını sürdürdü.⁵⁴ Ayrıca savaşın başlamasıyla Rusya Almanlarından ve diğer etnik gruplardan 14-60 yaş arasındaki kişiler çalışma kamplarına gönderildi ve burada ağır şartlar altında çalıştırıldı. Bu ağır şartlarda kamplarda çalışan binlerce insan hayatını kaybetti. Hatta savaş sonunda 19 Ağustos 1949'da bir karar çıkarılarak ülkenin gelişiminin devam etmesi için kömür, petrol, altın, orman, metal gibi maden ve işletmelerden yararlanma ve yol yapımı için yeni bir seferberlik duyuruldu. Bu, Rusya Almanlarının yaşam şartlarını daha da ağır bir hale getirdi. Diğer taraftan, zorunlu göçlerle Rusya Almanları gerekli alanlarda çalıştırılmak üzere göçe tabi tutuluyordu. Bu yerlerden biri olan Kazakistan'da Almanlar, ülkenin tarım bölgelerine yerleştirildiler.⁵⁵

Aşağıdaki tabloda, daha önce belirtildiği gibi II. Dünya Savaşı sırasında yapılan zorunlu göçlerle Almanların Rusya Federatif Cumhuriyeti'ndeki nüfusunun azaldığı görülmektedir. Buna karşılık göçlerin yapıldığı Orta Asya coğrafyasında özellikle Kazakistan'da Alman nüfusunda artış görüldü. Bu durum yukarıda belirtilen durumu desteklemektedir. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın ardından yapılan bu sayımda, hem SSCB genelinde hem de Alman nüfusunda kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Bunda erkeklerin savaş sırasında ve kötü şartlar altındaki çalışma kamplarında ölümüyle azalan nüfusu etkilidir.

⁴⁵ James A. Casteel, "The Russian Germans", 465.

⁴⁶ Pogrom: Dinsel, etnik ya da siyasi nedenlerle bir gruba karşı yapılan şiddet hareketlerine verilen addır.

⁴⁷ James A. Casteel, "The Russian Germans", 465.

⁴⁸ Nurgul Tazhkuran, *Ortasya'da Yaşanan Göçler*, 59.

⁴⁹ Şovenizm: Aşırı derecede milliyetçilik. Bu görüşü benimseyenler şovenist.

⁵⁰ Kolektivizasyon: Stalin döneminde büyük toprak sahiplerinden toprak ve çiftliklerin alınıp, özel mülkiyet yerine ortak mülkiyeti savunan kolektifleştirme çalışmasıdır.

⁵¹ J. Otto Pohl, "The Persecution of Ethnic Germans in the USSR during World War II", *The Russian Review*, Vol. 75, No. 2 (April 2016), 284.

⁵² J. Otto Pohl, "The Persecution of Ethnic", 285.

⁵³ J. Otto Pohl, "The Persecution of Ethnic", 291.

⁵⁴ Ali Yiğit, "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/2 (2001), 1-15.

⁵⁵ Nermin Güler, "Kazakistan'da Alman Azınlığı", *Avrasya Dosyası Kazakistan-Kırgızistan Özel*, 7/4 (2001-2002), 162-176.

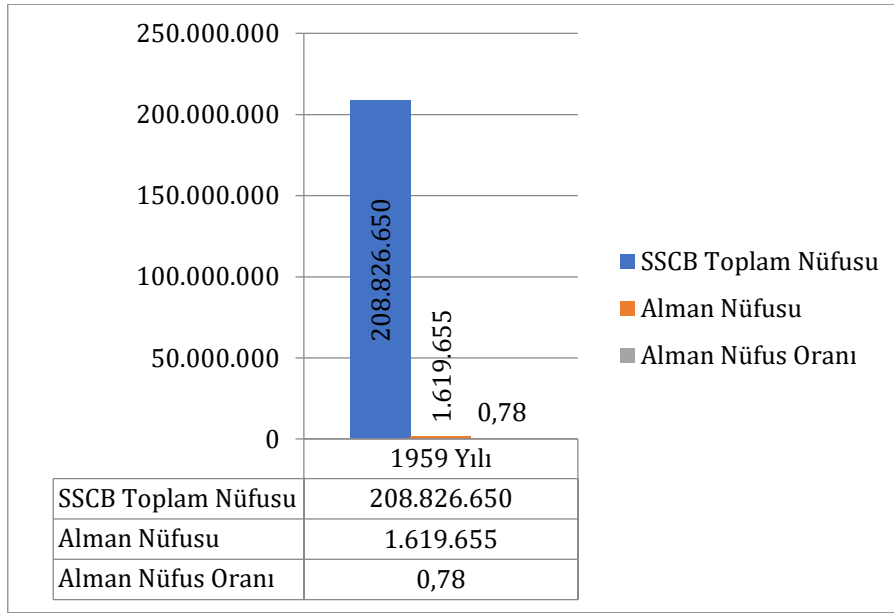

MURAT GÜNDOĞDU

Bölgeler	Alman Nüfusu					Toplam Nüfus				
	Kentsel		Kırsal		Tümü	Kentsel		Kırsal		Tümü
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
SSCB ⁵⁶	295.981	340.208	449.328	534.138	1.619.655	45.208.278	54.769.417	48.842.025	60.006.930	208.826.650
RSFSC ⁵⁷	171.575	188.660	211.491	248.290	820.016	27.652.664	33.958.410	24.772.103	31.151.138	117.534.315
KAZAK SSC ⁵⁸	93.399	110.699	207.577	248.076	659.751	1.922.760	2.144.464	2.499.424	2.743.199	9.309.847
KIRGIZ SSC ⁵⁹	5.893	6.765	12.424	14.833	39.915	326.442	369.765	648.178	721.452	2.065.837
TACİK SSC ⁶⁰	9.210	11.349	5.187	6.842	32.588	308.021	338.157	656.397	677.322	1.979.897
UKRAYNA SSC ⁶¹	5.579	7.687	4.323	5.654	23.243	8.664.550	10.482.869	9.910.832	12.810.795	41.869.046
ÖZBEK SSC ⁶²	6.064	7.283	2.125	2.486	17.958	1.284.590	1.443.990	2.606.087	2.771.037	8.105.704
LİTVANYA SSC ⁶³	1.275	1.764	3.588	4.539	11.166	472.738	573.227	771.940	893.540	2.711.445
MOLDOVA SSC ⁶⁴	489	700	1.142	1.512	3.843	293.768	348.476	1.040.026	1.202.207	2.884.477
TÜRKMEN SSC ⁶⁵	1.041	1.768	368	470	3.647	335.199	365.598	395.134	420.444	1.516.375
GÜRCÜ SSC ⁶⁶	403	1.105	300	451	2.259	779.420	933.477	1.085.925	1.245.223	4.044.045
LETONYA SSC ⁶⁷	346	718	239	306	1.609	508.815	665.161	410.193	509.289	2.093.458
AZERBAYCAN SSC ⁶⁸	244	1.080	64	104	1.492	836.017	931.253	920.544	1.009.903	3.697.717
BEYAZ RUSYA SSC ⁶⁹	197	280	338	405	1.220	1.105.079	1.375.426	2.475.961	3.098.182	8.054.648
ESTONYA SSC ⁷⁰	230	274	79	87	670	295.908	379.607	229.182	292.094	1.196.791
ERMENİ SSC ⁷¹	36	76	83	83	278	422.307	459.537	420.099	461.105	1.763.048

Tablo 3: 1959 nüfus sayım sonuçlarına göre SSCB'de Alman nüfusu

- 56 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=0. Erişim 01.06.2022.
57 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=1. Erişim 01.06.2022.
58 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=5. Erişim 01.06.2022.
59 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=11. Erişim 01.06.2022.
60 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=12. Erişim 01.06.2022.
61 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=2. Erişim 01.06.2022.
62 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=4. Erişim 01.06.2022.
63 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=8. Erişim 01.06.2022.
64 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=9. Erişim 01.06.2022.
65 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=14. Erişim 01.06.2022.
66 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=6. Erişim 01.06.2022.
67 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=10. Erişim 01.06.2022.
68 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=7. Erişim 01.06.2022.
69 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=3. Erişim 01.06.2022.
70 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=15. Erişim 01.06.2022.
71 http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=13. Erişim 01.06.2022.

Grafik 3: 1959 yılı nüfus sayımına göre SSCB'deki Alman nüfus ve oranı

1970 YILI

Rusya Almanları, 1955 yılına kadar çalışma kamplarında çalışmıştı. Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in başa geçmesiyle bir yumuşama dönemi yaşandı. 1955 yılında alınan kararla, bu çalışma kamplarındaki Almanların normal yerleşimlerine izin verildi. Fakat daha önce yaşam sürdürdükleri yerler ve sahip olduğu malları geri almalarına izin verilmedi. 1964 yılında sürgün kararının iptal edilmesiyle Rusya Almanlarının üzerindeki "hain" yaftası kalktı ve Almanların durumunda iyileşme yaşandı.⁷² Diğer taraftan, Kruşçev döneminde, bir tarım projesi gündeme geldi. *Tselina* (Bakir Topraklar) olarak adlandırılan tarım projesinde, Kazakistan bölgesinde büyük bir tarımsal kalkınma hedefleniyordu. Bu doğrultuda, Sibiry'a bölgesindeki Almanların birçoğu bu projenin gerçekleştirilmesi için 1959-1970 yılları arasında Kazakistan'a göç ettirildi.⁷³

Aşağıda verilen tabloda, Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Almanlarının 1970 yılına ait nüfus sayım verileri yer almaktadır.

Bölgeler	Alman Nüfusu					Toplam Nüfus				
	Kentsel		Kırsal		Tümü	Kentsel		Kırsal		Tümü
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
SSCB ⁷⁴	399.946	438.569	473.229	534.573	1.846.317	63.026.095	72.965.419	48.373.282	57.355.338	241.720.134
KAZAK SSC ⁷⁵	158.186	180.257	234.590	266.616	839.649	3.132.409	3.365.833	3.053.730	3.296.601	12.848.573
RSFSC ⁷⁶	176.403	182.354	190.487	212.644	761.888	37.137.193	43.843.950	22.187.594	26.910.473	130.079.210

⁷² Üstüntaş, "Volga Almanları", 128.

⁷³ Güler, "Kazakistan'da Alman", 169.

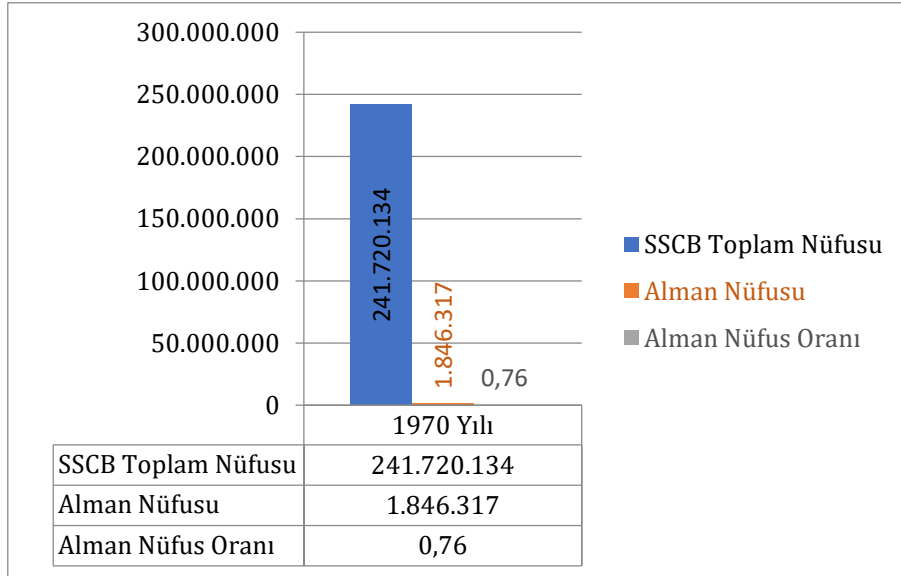
⁷⁴ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=0. Erişim 02.06.2022.

⁷⁵ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=5. Erişim 02.06.2022.

⁷⁶ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=1. Erişim 02.06.2022.

KIRGIZ SSC ⁷⁷	15.598	18.104	26.367	29.765	89.834	515.622	581.876	885.935	949.372	2.932.805
ÖZBEK SSC ⁷⁸	16.524	18.518	8.123	9.254	52.419	2.108.402	2.253.611	3.712.136	3.885.433	11.959.582
TACİK SSC ⁷⁹	14.654	17.547	2.524	2.987	37.712	527.776	548.924	898.479	924.423	2.899.602
UKRAYNA SSC ⁸⁰	9.712	10.526	4.266	5.367	29.871	11.881.383	13.807.177	9.423.937	12.014.020	47.126.517
MOLDOVA SSC ⁸¹	1.942	2.272	2.370	2.815	9.399	529.339	600.709	1.132.936	1.305.889	3.568.873
ESTONYA SSC ⁸²	1.662	1.869	2.091	2.228	7.850	402.136	479.032	218.059	256.852	1.356.079
LETONYA SSC ⁸³	1.497	1.751	997	1.168	5.413	675.437	801.165	405.179	482.346	2.364.127
TÜRKMEN SSC ⁸⁴	1.551	2.156	278	313	4.298	512.621	521.578	550.530	574.151	2.158.880
GÜRCÜ SSC ⁸⁵	543	1.031	324	419	2.317	1.046.903	1.192.835	1.155.677	1.290.943	4.686.358
BEYAZ RUSYA SSC ⁸⁶	660	537	368	429	1.994	1.835.603	2.072.180	2.302.213	2.792.342	9.002.338
LİTVANYA SSC ⁸⁷	547	548	378	431	1.904	741.258	830.479	726.692	829.807	3.128.236
AZERBAYCAN SSC ⁸⁸	371	939	7	44	1.361	1.254.991	1.309.560	1.228.044	1.324.486	5.117.081
ERMENİ SSC ⁸⁹	96	160	59	93	408	725.022	756.510	492.141	518.200	2.491.873

Tablo 4: 1970 nüfus sayım sonuçlarına göre SSCB’de Alman nüfusu

Grafik 4: 1970 yılı nüfus sayımına göre SSCB’deki Alman nüfus ve oranı

1970 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Alman nüfusun büyük kısmının kırsal kesimde yaşadığı görülmektedir. Diğer taraftan önceki nüfus sayımlarında Alman nüfusun çoğunluğu Rusya Federatif Cumhuriyeti’nde yaşam sürmekteydi. 1970 yılı nüfus sayımında ise çoğunluğun Kazakistan’da yaşadığı görülmektedir. Bu durum daha

⁷⁷ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=11. Erişim 02.06.2022.

⁷⁸ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=4. Erişim 02.06.2022.

⁷⁹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=12. Erişim 02.06.2022.

⁸⁰ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=2. Erişim 02.06.2022.

⁸¹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=9. Erişim 02.06.2022.

⁸² http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=15. Erişim 02.06.2022.

⁸³ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=10. Erişim 02.06.2022.

⁸⁴ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=14. Erişim 02.06.2022.

⁸⁵ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=6. Erişim 02.06.2022.

⁸⁶ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=3. Erişim 02.06.2022.

⁸⁷ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=8. Erişim 02.06.2022.

⁸⁸ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=7. Erişim 02.06.2022.

⁸⁹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=13. Erişim 02.06.2022.

önce belirttiğimiz zorunlu göçlerin, hükümetin tarım/toprak politikasının ve çalışma kamplarındaki kişilerin normal yerleşimlerine geçmesinin bir sonucudur.

1979 YILI

1976 yılına gelindiğinde KGB şefi Yuri Andropov, Rusya Almanlarının Kazakistan'da özerk bir cumhuriyet kurması için çalışma başlattı. Fakat bu çalışma Kazak halkının tepkisine neden oldu. Kazakların itirazları ve özellikle 1979 yılındaki kitlesel protestolarının ardından proje rafa kaldırıldı. Bu durum Almanlar üzerinde kısa süre olumlu bir etki yaratmışsa da istenilen sonuç alınamadı.⁹⁰

Aşağıda yer alan tabloda 1979 yılına ait nüfus sayım sonuçları yer almaktadır. 1979 yılı nüfus sayımlarına göre, Alman nüfusu SSCB genelinde yaklaşık 2 milyondur. Daha önce nüfusunun büyük kısmının kırsal kesimde yaşadığı bilinmekteydi. Fakat Alman nüfusunun, 1979 yılında kentsel ve kırsal nüfus olarak eşit duruma yaklaştığı görülmektedir.

Bölgeler	Alman Nüfusu					Toplam Nüfus				
	Kentsel		Kırsal		Tümü	Kentsel		Kırsal		Tümü
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
SSCB ⁹¹	461.521	501.561	469.977	503.155	1.936.214	75.528.849	86.913.861	46.339.278	53.302.666	262.084.654
KAZAK SSC ⁹²	190.757	213.734	239.208	256.508	900.207	3.727.665	4.127.555	3.347.972	3.481.091	14.684.283
RSFSC ⁹³	198.084	205.459	187.833	199.386	790.762	43.754.734	51.187.562	19.453.531	23.014.094	137.409.921
KIRGIZ SSC ⁹⁴	19.907	21.629	28.493	31.028	101.057	646.242	702.519	1.061.855	1.112.216	3.522.832
ÖZBEK SSC ⁹⁵	16.427	17.891	2.514	2.685	39.517	3.071.046	3.210.590	4.485.101	4.622.570	15.389.307
TACİK SSC ⁹⁶	15.991	18.732	1.915	2.215	38.853	646.658	669.169	1.233.863	1.256.530	3.806.220
UKRAYNA SSC ⁹⁷	10.967	12.430	4.900	5.842	34.139	13.953.878	16.215.059	8.662.439	10.777.957	49.609.333
MOLDOVA SSC ⁹⁸	3.162	3.406	2.267	2.539	11.374	717.408	815.516	1.147.339	1.269.493	3.949.756
TÜRKMEN SSC ⁹⁹	1.676	2.395	258	232	4.561	644.686	664.987	714.225	740.850	2.764.748
ESTONYA SSC ¹⁰⁰	1.192	1.336	679	737	3.944	467.890	548.936	209.384	238.266	1.464.476
LETONYA SSC ¹⁰¹	992	1.241	505	561	3.299	777.142	919.884	374.321	431.469	2.502.816
LİTVANYA SSC ¹⁰²	708	708	633	567	2.616	955.970	1.078.909	643.469	713.142	3.391.490
BEYAZ RUSYA SSC ¹⁰³	797	814	437	403	2.451	2.459.895	2.774.400	1.961.271	2.336.950	9.532.516
GÜRCÜ SSC ¹⁰⁴	553	846	288	366	2.053	1.182.391	1.366.378	1.156.479	1.287.934	4.993.182
AZERBAYCAN SSC ¹⁰⁵	237	764	18	29	1.048	1.562.033	1.607.929	1.371.341	1.485.212	6.026.515
ERMENİ SSC ¹⁰⁶	71	176	29	57	333	961.211	1.024.468	516.688	534.892	3.037.259

Tablo 5: 1979 nüfus sayım sonuçlarına göre SSCB'de Alman nüfusu

⁹⁰ Üstüntaş, "Volga Almanları", 128.

⁹¹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=0. Erişim 02.06.2022.

⁹² http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=5. Erişim 02.06.2022.

⁹³ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=1. Erişim 02.06.2022.

⁹⁴ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=11. Erişim 02.06.2022.

⁹⁵ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=4. Erişim 02.06.2022.

⁹⁶ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=12. Erişim 02.06.2022.

⁹⁷ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=2. Erişim 02.06.2022.

⁹⁸ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=9. Erişim 02.06.2022.

⁹⁹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=14. Erişim 02.06.2022.

¹⁰⁰ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=15. Erişim 02.06.2022.

¹⁰¹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=10. Erişim 02.06.2022.

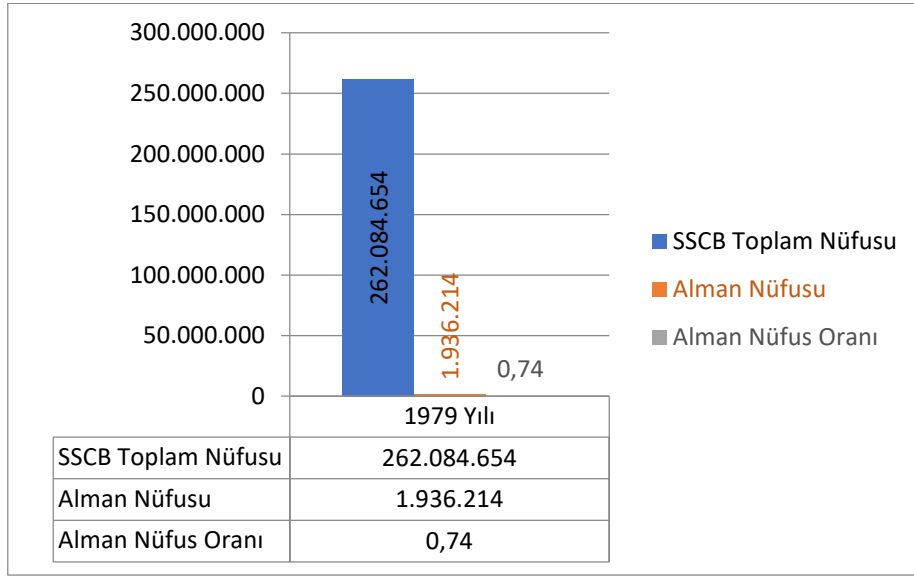
¹⁰² http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=8. Erişim 02.06.2022.

¹⁰³ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=3. Erişim 02.06.2022.

¹⁰⁴ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=6. Erişim 02.06.2022.

¹⁰⁵ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=7. Erişim 02.06.2022.

¹⁰⁶ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=13. Erişim 02.06.2022.

Grafik 5: 1979 yılı nüfus sayımına göre SSCB'deki Alman nüfus ve oranı

1989 YILI

Stalin dönemindeki baskıcı ortamdan sonra 1960'lı yıllardan itibaren bir yumuşama sürecine giren SSCB'de özerkliklerin geri verilmemesi, siyasi ve hukuki haklarda yaşanan sorunlar, Almanları göçe sevk etmekteydi. Almanların ilerleyen yıllarda hızla artan göç talepleri ve bu taleplerin geri çevrilmesi üzerine ülkede protesto ve eylemler ortaya çıktı. Bu durum basında ve Alman-Sovyet hükümetleri arasında ses getirmeye başlayınca bazı önlemler alınmaya çalışıldı.¹⁰⁷ Bu önlemlerden biri, yeni bir Alman özerk cumhuriyeti kurma fikriydi fakat gerçekleşemedi. Bunun üzerine Almanların göç talebi artınca hükümet tarafından baskı yapılmaya başlandı.

SSCB'de 1985 yılında yurtdışına çıkış yasağının kalkması üzerine Almanlar, büyük oranda Almanya'ya göç ettiler.¹⁰⁸ 1985 sonrası Gorbaçov'un başlattığı *Glasnost*¹⁰⁹ ve *Perestroyka*¹¹⁰ politikalarından sonra yaşanan değişim rüzgârıyla Rusya Almanları da bu değişimden nasibini aldı. Bunun üzerine daha önce çareyi göç etmekte bulan Alman halkı, kısa bir durağanlık yaşadı. 1988 yılında Rusya Almanları eski özerk cumhuriyetlerinin tekrardan kurulması ve siyasi ve hukuki haklarının geri verilmesi için bir girişimde bulundular. Bu girişim doğrultusunda *Vozrojdeniye* (yeniden doğuş) hareketini kurdular. Fakat bu girişim de istenilen sonucu vermedi.¹¹¹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, diasporada yaşayan Almanlar için anavatana dönüş çağrısı yapmıştı. Rusya Almanlarının bu çağrıya uyup dönüş gerçekleştirmesi 1987 yılında başladı. Bunun üzerine 1989-1990 arası 400.000 Rusya Almanı, Almanya'ya göç etti.¹¹²

Aşağıda verilen 1989 nüfus sayımı verilerinde, yukarıda belirtilen gelişmelerin yanı sıra Alman nüfusunda beklenildiği üzere büyük bir azalma yoktur. Bunun aksine artış gözlenmektedir. Hatta önceki yıllara nazaran Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde (RSFSC) Alman nüfusunun tekrardan yükselişe geçtiği görülmektedir. Ayrıca önceki yıllara oranla Alman nüfusunun kırsal kesimdeki nüfusu azalmış ve kentsel nüfus oranı artmıştır.

¹⁰⁷ Güler, "Kazakistan'da Alman", 170.

¹⁰⁸ Naz Penah-Elchin Shakirov, Çarlık ve Sovyet Rusyası'nın Kafkasya'daki Nüfus Politikaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C:12 S: 65 Ağustos 2019, 265.

¹⁰⁹ Glasnost: SSCB'de Gorbaçov döneminde ortaya çıkan, ekonomide yaşanan sorunlara son vermeyi hedefleyen politikaların tümüne verilen ad.

¹¹⁰ Perestroyka: SSCB'de Gorbaçov döneminde ileri sürülen Sovyet ekonomi ve siyasi politikasını yeniden yapılandırmayı hedeflemiş politikadır.

¹¹¹ Güler, "Kazakistan'da Alman", 171.

¹¹² Nurgul Tazhkuran, *Ortasya'da Yaşanan Göçler*, 91.

Bölgeler	Alman Nüfusu					Toplam Nüfus				
	Kentsel		Kırsal		Tümü	Kentsel		Kırsal		Tümü
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
SSCB ¹¹³	519.220	556.192	471.298	491.893	2.038.603	88.100.601	99.645.127	46.586.391	51.410.392	285.742.511
KAZAK SSC ¹¹⁴	225.302	244.501	238.841	248.874	957.518	4.471.855	4.930.727	3.502.149	3.559.733	16.464.464
RSFSC ¹¹⁵	221.572	229.254	191.941	199.528	842.295	50.332.668	57.626.334	18.381.201	20.681.666	147.021.869
KIRGIZ SSC ¹¹⁶	20.350	22.292	28.713	29.954	101.309	770.066	854.469	1.307.557	1.325.663	4.257.755
ÖZBEK SSC ¹¹⁷	16.468	18.536	2.371	2.434	39.809	3.937.149	4.103.814	5.847.007	5.922.107	19.810.077
UKRAYNA SSC ¹¹⁸	12.586	14.260	4.963	6.040	37.849	15.981.442	18.315.789	7.763.666	9.391.137	51.452.034
TACİK SSC ¹¹⁹	14.129	16.385	1.027	1.130	32.671	812.986	842.119	1.717.259	1.720.239	5.092.603
MOLDOVA SSC ¹²⁰	2.164	2.345	1.311	1.515	7.335	968.826	1.051.294	1.094.366	1.220.874	4.335.360
TÜRKMEN SSC ¹²¹	1.662	2.323	224	225	4.434	783.245	807.903	951.934	979.635	3.522.717
LETONYA SSC ¹²²	1.208	1.460	522	593	3.783	869.572	1.018.954	369.234	408.807	2.666.567
BEYAZ RUSYA SSC ¹²³	1.185	1.229	566	537	3.517	3.137.071	3.504.306	1.612.253	1.898.176	10.151.806
ESTONYA SSC ¹²⁴	1.182	1.345	444	495	3.466	517.400	601.429	213.992	232.841	1.565.662
LİTVANYA SSC ¹²⁵	717	765	262	314	2.058	1.171.621	1.315.211	567.332	620.638	3.674.802
GÜRCÜ SSC ¹²⁶	452	822	90	182	1.546	1.401.043	1.590.309	1.160.997	1.248.492	5.400.841
AZERBAJCAN SSC ¹²⁷	186	508	13	41	748	1.867.911	1.937.974	1.555.882	1.659.411	7.021.178
ERMENİ SSC ¹²⁸	57	167	10	31	265	1.077.746	1.144.495	541.562	540.973	3.304.776

Tablo 6: 1989 nüfus sayım sonuçlarına göre SSCB'de Alman nüfusu

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, Alman nüfusundaki bu artışın yaşanmasında Kruşçev döneminden itibaren başlayan yumuşama döneminin ve sonraki hükümetlerin izlediği politikaların etkisi vardı. Özellikle SSCB'nin son dönemlerinde Rusya Almanları üzerine izlenen politikalar onların bir umutla ülkede kısa süreliğine özerk bir cumhuriyet kurma ve haklarının iade edilmesi düşüncelerini pekiştirmişti.

SSCB'nin dağılmasının ardından 1992-1996 yılları arasında 1,5 milyon Rusya Alman'ının Almanya'ya göç etmesi bu umutların tükenmesinin bir sonucudur.¹²⁹

¹¹³ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=0. Erişim 02.06.2022.

¹¹⁴ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=5. Erişim 02.06.2022.

¹¹⁵ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=1. Erişim 02.06.2022.

¹¹⁶ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=11. Erişim 02.06.2022.

¹¹⁷ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=4. Erişim 02.06.2022.

¹¹⁸ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=2. Erişim 02.06.2022.

¹¹⁹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=12. Erişim 02.06.2022.

¹²⁰ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=9. Erişim 02.06.2022.

¹²¹ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=14. Erişim 02.06.2022.

¹²² http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=10. Erişim 02.06.2022.

¹²³ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=3. Erişim 02.06.2022.

¹²⁴ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=15. Erişim 02.06.2022.

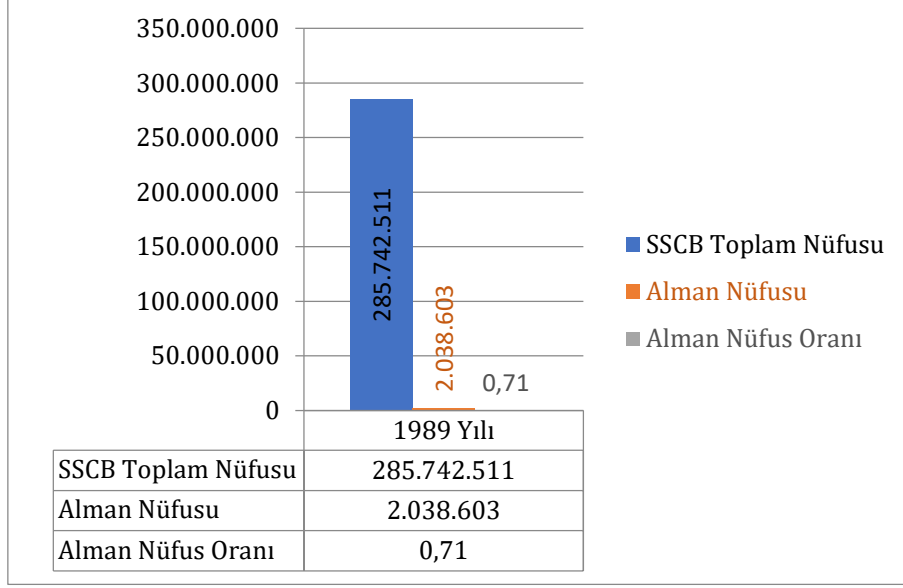
¹²⁵ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=8. Erişim 02.06.2022.

¹²⁶ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=6. Erişim 02.06.2022.

¹²⁷ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=7. Erişim 02.06.2022.

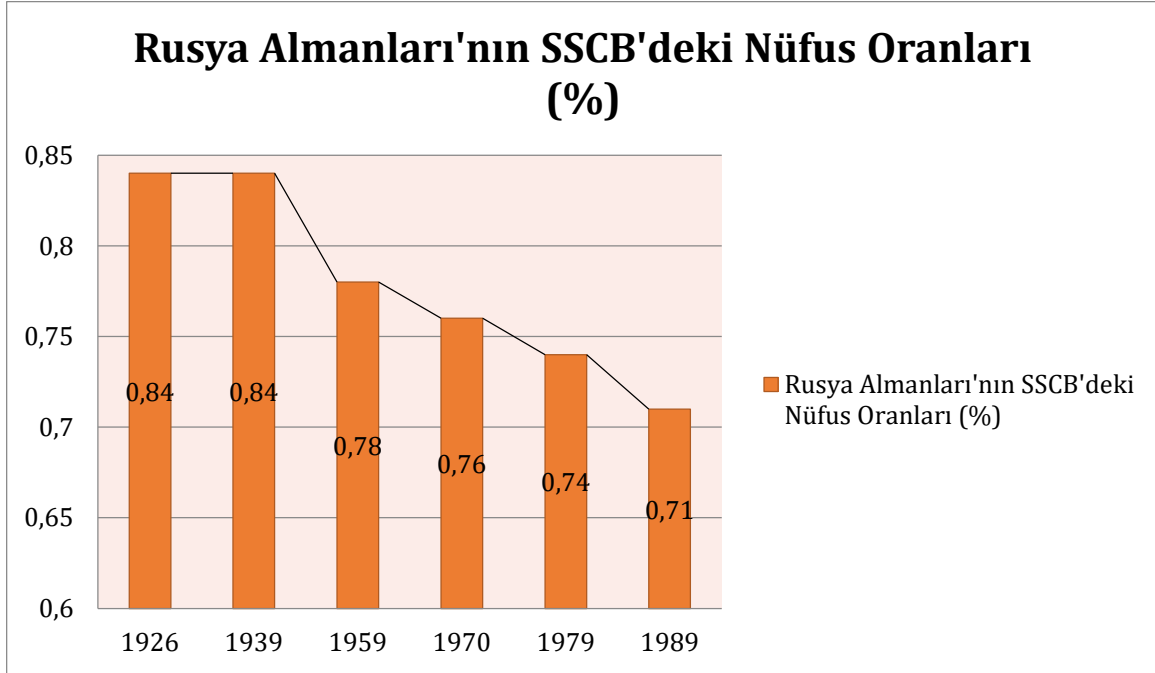
¹²⁸ http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=13. Erişim 02.06.2022.

¹²⁹ Güler, "Kazakistan'da Alman", 174.

Grafik 6: 1989 yılı nüfus sayımına göre SSCB'deki Alman nüfus ve oranı

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere Rusya Almanları SSCB'de yapılan altı nüfus sayımında da %1'i dahi oluşturamamıştır. Alman nüfusun kendi içinde artan nüfusunun aksine SSCB genelinde nüfus oranı, her nüfus sayımında azalma göstermiştir.

Grafik 7: Sovyetler Birliği'nde yapılan nüfus sayımlarına göre Alman nüfus oranı

Sonuç

Rusya Almanları üzerine yapılan bu çalışmada görüleceği üzere, Sovyetler Birliği'nde yapılan ilk nüfus sayımında Almanlar, büyük oranda Rusya Federatif Cumhuriyeti'nde ve ülkenin batı kısımlarında ikamet etmektedirler. 1926 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Alman nüfusu SSCB'de %0,84'ü oluşturmaktadır. 1939 yılı nüfus sayımına göre Alman nüfusun ülkenin batı kısımlarında yoğun olmakla birlikte, Kazakistan ve Kafkasya coğrafyasına doğru bir yönelme izlediği görülmektedir. Bu nüfus sayımında da Alman nüfusunun SSCB genelinde nüfus oranı yine %0,84'tür. Bu sayımda nüfus sayısında artış yaşansa da genel nüfusa oranla artış veya azalma yoktur. 1959 yılı nüfus sayımına göre, II. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında yaşanan iç politikalar sonucu SSCB'deki Alman nüfusunun büyük çoğunluğu Orta Asya coğrafyasına göç ettirilmiştir. Almanların bu

sayımda SSCB'deki nüfus oranı %0,78'e düşmüştür. 1970 yılı nüfus sayımında, Kruşçev döneminde izlenen tarım politikasına göre diğer sürgün coğrafyalarından birçok Alman Kazakistan coğrafyasına yerleştirilmiş ve Kazakistan en fazla Alman'ın yaşadığı ülke olmuştur. Bu sayımda Alman nüfus oranı azalma yaşayarak SSCB'de %0,76'yı oluşturmuştur. 1979 yılı nüfus sayımında, SSCB'de yaşanan yumuşama sürecinin yerleşim yerindeki etkileri görülmektedir. Bu doğrultuda kırsal kesimde yaşamaya zorlanan Alman halkının kentlere göçe başladığı, kentsel ve kırsal nüfus oranının birbirine yaklaştığı görülmektedir. Ayrıca bu sayımda, 1970 yılında RSFSC'de Alman nüfusunda yaşanan nüfus azalmasının tekrardan yükselişe geçtiği görülmektedir. Almanların SSCB'deki nüfus oranı bu nüfus sayımında %0,74 ile tekrardan azalma yaşamıştır. 1989 yılı nüfus sayımı Sovyetler Birliği'nde yapılan son nüfus sayımı olup Alman nüfusu, 2.038.603 nüfus ile SSCB nüfusunun %0,71'ini oluşturmuştur. Diğer taraftan, RSFSC'deki Alman nüfusu artmakla beraber nüfus yoğunluğunun tekrardan kırsaldan kentsele doğru değişim yaşadığı görülmüştür.

Sovyetler Birliği'nde yapılan bu altı nüfus sayımında Rusya Almanlarının her nüfus sayımında nüfusları artmıştır. Fakat SSCB geneli toplam nüfus oranıyla karşılaştırıldığında, 1926 ve 1939 yıllarında aynı oranda olan nüfus oranı diğer yıllarda azalma yaşamıştır. Bu azalmalarda Almanların göçleri etkili olmuştur.

Bu çalışmada, Rusya Almanları ve nüfusu detaylı bir şekilde incelenerek, Alman nüfusu tablolar halinde aktarılmıştır. Bu incelemeler sırasında, Sovyetler Birliği'nde yapılan ilk nüfus sayımı olan 1926 yılına ait veriler kısıtlıydı. Bu, çalışma sırasında yaşanan zorluklardandı. Diğer taraftan, bu konu üzerinde yapılan araştırmalar daha çok bölgesel incelemelerdir. Bu çalışmayı özgün kılan ise Rusya Almanları genel nüfusunun ilk defa bu kadar detaylı verilmesidir.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Telif Eserler

Altunay Şam, Emine. "Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan'da Rus Emperyalizmi ve Mir Hamza Nigari'nin Anadolu Topraklarına Göçü", *II. Uluslararası Hamza Nigari Sempozyumu*. Azerbaycan: 2017, 37-44.

Bushkovitch, Paul. *Rusya'nın Kısa Tarihi*. Çev. Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Yayınevi, 2020.

Casteel, James E. "The Russian Germans In the Interwar German National Imaginary", *Central European History*. 40 (2007): 429-466.

Çolak, Fatih. *Alman Arşiv Belgelerine Göre Almanya'nın Türkistan Siyaseti (1910-1920 Yılları Arası)*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Çolak, Fatih. "Kafkasya'da Alman Kolonizasyonu ve Azerbaycan'da Kurulan Bir Alman Köyü "Helenen Dorf/Göygöl", *Türk Dünyası Araştırmaları*. 128/252 (2021): 111-132.

Çolak, Mustafa. "Müttefik Almanya'nın Kafkas İslam Ordusu Operasyonlarını Engelleme Çabaları", *I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti-Azerbaycan İlişkileri ve Kafkas İslam Ordusu Uluslararası Sempozyumu*. Bakü: 2018, 359-389.

Güler, Nermin. "Kazakistan'da Alman Azınlığı", *Avrasya Dosyası Kazakistan-Kırgızistan Özel*, 7/4 (2001-2002): 162-176.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

Özel, Merve. "Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2 (2014): 99-122.

Penah, Naz, Elchin Shakirov. "Çarlık ve Sovyet Rusyası'nın Kafkasya'daki Nüfus Politikaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12/65 (2019): 264-271.

Pirinççi, Ferhat. "Alman Dış Politikasında Süreklilik ve Değişimin Alman Bölünmüşlüğü Bağlamında Analizi", *Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXIV/2 (2005): 1-23.

Pohl, J. Otto. "The Persecution of Ethnic Germans in the USSR during World War II", *The Russian Review*. 75/2 (2016): 284-303.

Tazhkuran, Nurgul. *Ortasya'da Yaşanan Göçler (1991-2016)*. Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, 2018.

Türk, Fahri, Emirhan Kaya. "Kaf Dağı'nın Eteğinde Bir Alman Kolonisi: Kars Almanları", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21/ 2 (2019): 683-713.

Üstüntaş, Doğan. "Volga Almanları: 250 Yıllık Süreçte Yaşanan Göçler, Sürgünler ve Alman Diasporasının Kazakistan-Almanya İlişkilerine Etkileri", *Savunma Bilimleri Dergisi*. 14/1 (2015): 119-143.

Yılmaz, Salih. *Rusya'da Kimler Yaşıyor? Rusya Federasyonu Etnik Atlası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020.

Yiğit, Ali. "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/2 (2001): 1-15.

İnternet Kaynakları

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=1 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=2 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=5 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=3 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=4 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=6 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=7 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=0&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=1&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=2&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=3&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=5&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=4&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=6&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=7&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=8&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=9&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=10&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=11&gor=3&Submit=TAMAM . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=0 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=1 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=2 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=3 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=9 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=15 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=10 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=8 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=6 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=7 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=13 . Erişim 01.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=14 . Erişim 01.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=4 . Erişim 01.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=12 . Erişim 01.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=5 . Erişim 01.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=11 . Erişim 01.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=0 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=1 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=2 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=3 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=9 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=15 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=10 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=8 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=6 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=7 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=13 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=14 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=4 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=12 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=5 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=11 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=0 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=1 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=2 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=3 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=9 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=15 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=10 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=8 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=6 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=7 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=13 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=14 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=4 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=12 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=5 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=11 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=0 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=1 . Erişim 02.06.2022.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=2 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=3 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=9 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=15 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=10 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=8 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=6 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=7 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=13 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=14 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=4 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=12 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=5 . Erişim 02.06.2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=11 . Erişim 02.06.2022.